

ORTADOĞU'DA SU SAVAŞLARI MI?

Prof. Dr. Doğu ERGİL

GİRİŞ

Ortadoğu'da "ateşle oynamak" deyimi, yerini "suyla oynamaya" bırakmış görünüyor. Çünkü ikincisi artık daha tehlikeli. Pek yakında bu bölgede uç veren ihtilaflar, yörenin en zengin doğal kaynağı olan petrol değil, en nadir kaynağı olan su yüzünden daha da kızışacak.

Kurak, yerüstü ve yeraltı suları az olan Ortadoğu'da bu hayat kaynağını daha da kıymetli kılan gelişmeler var. Yörenin nüfusu yılda ortalama %3 artıyor. Bazı yerlerde yaygın yoksulluğa rağmen nüfus artışı daha da fazla. Kentleşme, sanayileşme ve ilkel yöntemlerle sulama, nüfus artışı zaten gerileyen sınırlı su kaynaklarını daha da zorluyor. Bir de eski alışkanlıkların etkisiyle su israfı, giderek büyüyen kıtlığa katkıda bulunuyor.

Bugün, Ortadoğu'da onbeş ülkeyi kapsayan su paylaşımı sorunu yaşıyor. Sorun alanlarının üçü de eski uygarlıkların, efsanelere konu olmuş mücadelelerin beşığı. Ürdün (Şeria) Nehri havzasında Ürdün, Suriye, İsrail ve Filistin halkı arasındaki keskin rekabet, bir savağa dönüştü dönüşecek.

Nil Nehri'nin suları ikinci bir ihtilaf kaynağı. Nil, kaynakları Orta Afrika'ya kadar uzanan akarsuların ve göllerin ürünü. Bu su kaynaklarını topraklarında barındıran Etiyopya, Sudan, Uganda, Kenya, Tanzania, Zaire, Rwanda ve Brundi, artık yağmur sularına olan bağımlılıklarına son vermek, kalıcı tesisler ve sulama şebekeleri yapmak istiyorlar.

Ne var ki, Nil'in sularının %80'ini sağlayan Mavi Nil üzerine Etiyopya planladığı barajı yaparsa, Nil'in, Mısır topraklarına girdiğinde suları %39 oranında azalacak. Bu olasılık, Mısırlılara soğuk terler döktürüyor. Aynı girişimi Uganda ve Sudan Beyaz Nil üzerinde yinelediklerinde, Mısır, ölmese bile can çekişecektir. Böyle bir sonucu göze alamayan Mısır, güney komşularını savaşla tehdit ediyor.

Bir başka ihtilaf odağı da tarihin ilk uygarlığının yeşerdiği Mezopotamya. Bu destansı ismi yaratan, Türkiye'nin doğusundaki dağlardan do-

ğup, Suriye ve Irak'a hayat verdikten sonra Basra Körfezi'ne dökülen Fırat ve Dicle.

Özellikle Fırat, giderek tırmanan bir çekişmenin hedefi. Bu akarsu, kollarıyla birlikte, Türkiye'nin tüm yerüstü su potansiyeli içinde %17'lik hissesiyle en büyük paya sahip.

Selçuklulardan Osmanlıya uzanan uzun bir tarih çizgisi boyunca aynı siyasal otoriteye tabi olan bugünkü Doğu Anadolu, Suriye ve Irak topraklarında ne iktisadi, ne de siyasi açıdan bir su paylaşımı sorunu doğmamış. Bugün aynı yöreler, ayrı siyasal otoritelere tabi. Üstelik de yüzyıllardır sorunsuz paylaşılan bu su kaynakları, artan ihtiyaç karşısında yetersizleşiyor.

Türkiye Cumhuriyeti, günde iki milyar T.L. harcayarak gerçekleştirdiği tarihinin en büyük yatırımıyla yoksul ve sorunlu Doğu Anadolu'yu ihya etmek istiyor. GAP'ne bağlanan sermaye ve umut, Türkiye'nin, yoksulluk kısır çemberini kırmasını zorunlu kılıyor. Türkiye'nin ekonomik kalkınması, siyasal istikrarı ve "doğu sorunu"nu çözmeye olasılığı önemli ölçüde bu dev projeye bağlı.

Ne var ki, GAP bitip, tüm barajları, enerji santralleri ve Doğu Almanya büyüklüğündeki ekim alanlarını sulayacak tesisleri devreye girdiğinde, Fırat ve Dicle'nin sınırı aşan sularında azalma olacak. Türkiye'de pek konuşulmayan bu "gelecek zamanlı" durumu, uluslararası uzmanlar ve tabii güney komşularımız, sayılarla belirlemişler. Fırat'ın sularına kesinlikle muhtaç Suriye ile, bu akarsu yanında Dicle'den de yararlanan Irak, endişe içindedir. Endişelerinin kaynağı sadece Türkiye'den gelen suyun giderek azalması olasılığı değil. Her iki ülke birbirlerine düşmanlar ve aralarında hiçbir güvenilir su bölüşümü anlaşması yok. Hatta bu yüzden iki güney komşumuz, 1975 yılında Suriye'nin Fırat üzerinde yeni bitirdiği dev Taura (Devrim) Barajı ardında su biriktirmeye başladığında bir savaşın eşliğinden kıl payı döndüler. Şimdi Irak, Türkiye'den gelen suyun azalması olasılığı bir yana, bu azalmayı, Suriye'nin kendisine misliyle yansıtacağı kaygısında. Çünkü Suriye, daha aşağıda, "Teşrin" adında yeni bir baraj yapıyor.

Doğu Anadolu'yu zenginleştirecek her damla suyun, kendilerine ulaşan suyu o oranda yoksullaştıracağı korkusuyla, gerek Suriye, gerek Irak, Türkiye'ye ellerinden gelen baskıyı yapıyorlar. Bu baskılar, Arap ve dünya kamuoyunu harekete geçirmekten, diplomasiye ve ekonomiye kadar uzanıyor. Diğer yandan, tahrip gücü çok yüksek modern silah sistemleriyle ordularını güçlendiriyorlar. Ya da, Suriye'nin yaptığı gibi Kürt terörizmini ve milliyetçiliğini bir karşı koz olarak pazarlık masasına sürüyorlar.

Bu tutum, taraflar arasında kuşkuyla, giderek tırmanan bir gerginliğe neden oluyor. Güney komşularında izlediği siyasal hırçınlık ve aşırı silahlanma, Türkiye'nin tehdit algılamasını etkiliyor. Savunma doktrininin temel felsefesi değişiyor. Türk Genel Kurmayı, "ulusal tehlikenin **güneyden geldiği**" ilkesini benimsiyor. Türkiye de, güneyinde yoğunlaşan ve modernleşen askeri güce karşı önlem alıyor. Füze ve uydu teknolojilerini geliştiriyor. Ekonomisine bir kambur da olsa, koca bir orduyu beslemeye devam ediyor.

Evet, belki "su hayattır". Ama Ortadoğu'da acil çözümler bulunmazsa, ölüm aracı da olacağa benziyor. Çözüm için iyi niyet gerekli. Oysa her ikisi de Ortadoğu'da paradan, hatta sudan daha kıt...

1. SU BOMBASI, ZAMAN FİTİLİ

Ortadoğu'da artık en değerli sıvı petrol değil, sudur. Bir süre sonra bölgede petrolün kıtlaşacağını herkes biliyor. İlerleyen teknoloji alternatif enerji kaynakları arıyor. Petrol zengini yöre ülkeleri, petROLSÜZ bir geleceğe psikolojik olduğu kadar, teknolojik yatırım da yapıyorlar. Ama suyun alternatifi yok. Bu yüzden özelde Ortadoğu'da genelde dünyada, petrol tükendiğinden çok sonra bile su kaynakları üzerinde büyük bir rekabet ve çekişme sürecektir. Kaldı ki Ortadoğu, sömürgecilik dönemi artığı yapay sınırların, rakip liderliklerin, dinsel bölünmelerin, ulusal düşmanlıkların, süper-güç sürtüşmelerinin istikrarsızlaştırdığı, belirsizlik dolu bir bölgedir. Bu puslu ortamda yaklaşık 15 ülke, giderek yetersizleşen su kaynakları üzerinde verilecek uzun erimli bir bölüşüm savaşı için hazırlanıyorlar. Ortadoğu, artan oranda ölümcül bir silah deposu ve askercil rejimler sergisine dönüşüyor. Yeni savaş çığlığı, giderek daha duyulur hale geliyor: "Ya hakça bölüşüm, ya ölüm". Pekiyi, hakkı, dolayısıyla haklıyı ve haksızı kim belirleyecek? Gücün hak sağlamasa bile haksızlığı önleyeceğinin bilincinde olan bölge ülkeleri, her türlü makul çözüm arayışından önce ellerini güçlendirmek için silahlanıyorlar. Elbirliğiyle oluşturulan bu cephaneliğin fitili zaman.

Fitili kısaltan etmenler de şunlar: Zaman zaman yıllık ortalaması %3'ü geçen nüfus artışı. Tarım alanlarının genişletilmesi. Toprakların aşırı yorulması nedeniyle verimsizleşmesi ve sulama ihtiyacının artışı. Yeraltı göllerinden fazla su çekildiği için suyun kalitesinin düşmesi; su ve toprak tuzlanması. İçilebilir su rezervlerinin lağım ve sanayi artıklarınca kirletilmesi. Yağmuru kıt olan bölgede yeraltı su rezervlerinin yenilenememesi, bir süre sonra tükenmeye yüz tutması.

Bütün bu olumsuzluklar, bugün bilinen su rezervlerinin nispeten daha adil biçimde paylaşılsa ve kullanımda azami tasarrufa ve verimliliğe

riayet edilerek giderilse de, aşırı nüfus artışı, sağlanan gelişmeleri 30 yıl içinde sınırlayacaktır. Yüksek nüfus artışı hızı durdurulamaz ve yeni su kaynaklarının keşfi gerçekleştirilemezse, kıyamet günü belki 30 yıldan daha önce gelecektir. Uzmanların çoğu bu görüşte.

Olayları Ortadoğu'dan gözleyen bir kişi için 21. yüzyıl, bir barış ve refah yüzyılı olmaktan oldukça uzak görünüyor. Kimi Ortadoğulular için olası "su savaşları" yüzünden belki bir 21. yüzyıl hiç olmayacak.

Bu gerçeklere rağmen bölge ülkelerinin ne nüfus artışı konusunda, ne de su tasarrufu konusunda üstlerine düşeni yaptığı söylenemez. İşte israfta gösterişli bir örnek: Suudi Arabistan.

SUUDİ ARABİSTAN

Suudi Arabistan da petrol zengini, su yoksulu ülkelerden biri... Artan su gereksinimini karşılamak için fantastik projeler üretiyor. Bunlardan biri Antarktikten buz dağlarını çekerek getirmek. Bir diğeri de Avrupa'dan dev tankerlerle içme suyu taşımak.

Şu ana kadar, Suudi Arabistan, deniz suyunu arıtma tesisleri kurmak için 20 milyar dolar harcamış durumda. Ama tükettiği suyun ancak yüzde iki buçüğünü (%2.5) bu yolla elde ediyor.

Suudi Arabistan Krallığı, ülke ekonomisini sadece petrole dayanıyor olmaktan kurtarmak ve petrol rezervleri tükenince ayakta kalabilmek için tarıma büyük yatırım yapıyor. Bu yüzden ülkenin suyunun %90'ının sağlandığı yeraltı göllerinden elde edilen içilebilir suyun yine %90'ını tarımsal sulamaya harcıyor. Oysa pahalı sulama ile elde ettiği meyva ve sebzeleri onda bir (1/10) fiyatına dışarıdan ithal edebilir.

Eğer kendine yeterli bir tarım ülkesi olma hayalini sürdürmeye devam ederse uzmanlar Suudi Arabistan'ın yeraltı sularının 20 yıl içinde tükenbileceğini söylüyorlar.

LİBYA

Yerüstünde olmayan suyu yeraltında arayan ülkelerden biri de Libya. Libya'nın atak ve pervasız önderi Gaddafi, sık sık T.V.'na çıkıp halkına yarı öğüt, yarı azar izlenimi veren biçimde, "petrolümüz tükenince ona buna muhtaç kalmamak için imkânlar yaratın" diyor. Bu yolda gösterişli kişiliğine uygun müthiş bir projeyi de başlatmış bulunuyor. Libyalıların "Dünyanın Sekizinci Harikası" dedikleri bu proje insan eliyle bir nehir yapmayı amaçlıyor.

Bugün Libya'nın büyük bir bölümünü oluşturan Büyük Sahra milyonlarca yıl önce sulak ve bereketli bir kara parçasıydı. İklim değişme-

leri sonucu, çölleşme ile birlikte yerüstü suları kurudu, yer altına çekildi. Şimdi Libya'nın güneyinde M.Ö. 40-20 bin yılları arasında oluşmuş bir "yeraltı denizi" var. Fosil sularından oluşan bu tatlı su denizi 1960 yılında bu yörede petrol arayan ABD'li jeologlarca keşfedildi.

Kuzey sahil şeridi ise tarıma elverişli fakat susuz topraklardan oluşuyor. Şimdi bu potansiyel tarım alanları, 1913-1940 arasında İtalyan istilacıların, bu bölgeye Libyalıları sokmamak için, İkinci Dünya Savaşı sırasında da önce Almanların, sonra İngilizlerin birbirlerine karşı döşedikleri mayınlardan arındırılıyor. Sonra da güneyden gelecek su ile yeşertilecek.

Önder Gaddafi, doğanın Libya'ya ihsan etmediği nehri, insan eliyle gerçekleştiriyor. Çölde Tanrı'nın elçisi rolünü üstleniyor.

Söz konusu insan yapısı nehir, hem kuzeyde yer alan kentlerin acil içme ve kullanma suyu gereksinimini karşılayacak, hem de gelişemeyen tarıma hayat verecek. Trablus, Bingazi ve hızla büyüyen yeni başkent Sirte şimdi hemen tümüyle kuyu sularına muhtaç. Dörtbuçuk milyon olan ülke nüfusunun %90'ından fazlası, Akdeniz kıyı şeridinde yaşıyor. Yağmur suları ile dolan kuyular ise aşırı tüketimden artık tuzlu su veriyor. Teşvik edilen nüfus artışı ve sanayileşme çabaları en kısa zamanda su arzının arttırılmasını gerektiriyor. İşte "insan yapısı nehir" bu ihtiyaca cevap verecek.

Yüzyılımızın sonuna doğru tamamlandığında 25 milyar dolara mal olacağı sanılan bu ihtirashlı proje güney çöllerinden çapı 4 metreye yakın borularla sahil kesimine su nakledecek. Yeraltındaki kaynağından çıkarıldıktan sonra yaklaşık 4000 km. yol katedecek olan suyun miktarı en az 50 milyon m³ olacak. Bu hacmi, OPEC'in günlük petrol üretiminin iki katı. Yani hatırı sayılır bir nehrin kapasitesi kadar. Gaddafi kararlı: "İthal yiyecek yiyen bir ülke bağımsız olamaz" diyor.

Şu anda Sahra'nın ortasında 270 derin kuyu açılmış durumda. Kuyuların bulunduğu Tazerbo ve Sarir bölgeleri, su borularının ilk varacağı hedef olan Bingazi'ye 300 milden daha uzak. Projenin diğer ayağında yer alan Trablus'un güneyinde de kuyular açılması söz konusu. Sonra, ülkenin 1100 millik sahil şeridinin büyük bir kısmı borularla ortak bir sisteme bağlanacak.

Boru döşeme ve su aktarımı işlemleri gerçekleştirildikten sonra, sulama tesisleri, tarım ürünü işleme fabrikaları kurulacak. Libya yönetimi, bu su ve tesislerle yarım milyon dönüm araziye sulamayı planlıyor. Bu geniş çaplı proje, Libya'nın kuzey sahillerinin boz rengini muhakkak ki yeşertecek.

Geniş yeraltı su rezervlerine sahip olmak, Libyalıları, petrolün keşfi kadar keyifendiriyor. Ama uzmanlar bile keşfedilen, fakat daha kullanıma sunulmayan rezervlerin ne kadar dayanacağını bilmiyorlar. Tahminler 20 yıldan 200 yıla kadar değişiyor. Yenilenmesi mümkün olmayan fosil suyunun yerini ne oranda ani yağmur sellerinin getirdiği suyun alacağını da hesaplamak zor. Ayrıca derin yeraltı suları çekilince, yüzeye yakın kuyu ve vaha sularının da kuruyabileceği söyleniyor. Böyle olursa, yüzlerce yıllık göçer-Bedevi yaşam biçiminin sona erebileceği öngörülmüyor.

Tüm olumsuz tahminlere ve zorluklara karşın, Libya'nın bu görkemli projeye acilen ihtiyacı var. Susuz yaşam olmuyor...

2. ÜRDÜN NEHRİ HAVZASINDA KAVGA

Son yıllarda Ortadoğu'da yaşanan siyasal istikrarsızlığın odak noktalarından biri Ürdün (Şeria) nehri ve onu besleyen ana kaynak, Yarmuk nehrinin suları. Bu paylaşım mücadelesinde dört rakip var: İsrail, Ürdün, Suriye ve Filistin Halkı.

İsrail, Filistinlilerin yaşadığı ve ilk fırsatta bağımsız bir devlet kurmak istedikleri Ürdün Nehri'nin Batı Yakasını ve Gazza Şeridini fiilen işgal altında tutuyor. İsrail'in nüfuz alanı içinde, 4,5 milyona varan kendi halkıyla birlikte, yaklaşık 6 milyon insan yaşıyor. Bu sayı, Filistinlilerin aşırı çoğalması ve İsrail'in SSCB ile yaptığı göç anlaşması sonucu yurttaşlığa kabul ettiği binlerce Yahudi ile hızla artıyor. Yahudi göçmenlerin sayısının yüzbinlere varması bekleniyor. Tabii, artan nüfus ve genişleyen su talebi, bölgenin en değerli doğal kaynağının bölüşümünü ekonomik olmaktan çıkarıp, siyasal bir meta haline getiriyor.

ÜRDÜN-İSRAİL SÜRTÜŞMESİ

Her iki ülkenin ortak yararlandığı Ürdün Nehri, İsraili'nin toplam gereksiniminin %60'ını, Ürdün'ün ise %75'ini karşılıyor. 1995 yılına kadar her iki ülke de "yenilenebilir" su kaynaklarına yönelik projelerinin tümünü sonuna kadar geliştirip, devreye sokmuş olacaktırlar. Bu noktadan sonraki istekler, mevcut kaynaklar üzerindeki rekabeti daha da kızıştıracaktır.

Ürdün'de artık su sorununa ilişkin konuşmalar gelecek zamanda değil, "şimdiki zamanda" yapılıyor. Çünkü su sıkıntısı Ürdün'de çözülmesi gereken ulusal sorunlar listesinin ilk maddesi.

1953 yılında Eisenhower Yönetimi'nin arabuluculuğunda Ürdün Neh-

ri kıyıdaşları olan Ürdün, Suriye ve İsrail arasında kotarılan, ama resmen onaylanmayan bir su paylaşımı planına göre, Ürdün, bu nehirden yılda 275 milyon m³ su alacaktı. Bu miktar o dönemde verimli Ürdün vadisinde ekilen toprakları sulamaya kâfi idi. Ama bugün ekilen alanlar daha geniştir. Üstelik, gerek Suriye, gerek İsrail, kendileri için belirlenen payın çok üstünde su alıyorlar Ürdün Nehri'nden. Bu yüzden, ihtiyacı büyüyen Ürdün'e, 37 yıl önce belirlenen hacmin yarısından bile daha az su kalıyor. Bu yüzden bütün ülkede büyük bir su iktisadı yapıyor. Yine de su açığı kapanamıyor. Tabii Ürdün Hükümeti Nehir'den daha fazla su istiyor ama İsrail ve Suriye'nin karşı çıkması yüzünden alamıyor.

Açığı kapatmak için Ürdün (Haşimi) Krallığı, yenilenemeyen yeraltı su rezervlerine yükleniyor ve her yıl bu tükenmeye mahkum kaynaklardan %15 oranında daha fazla su çekiyor. Başkent Amman dahil, tüm kentlerinde zaten yazları uzun elektrik ve su kesintileri çekilen Ürdün, müzmin bir su açığı eşğine varmış bulunuyor. Uzmanlar, 2000 yılında, bu ülkenin su gereksinmesinin arz miktarını %20 oranında aşacağını hesap ediyorlar. Bu durum her geçen yıl daha da ağırlarak, 2005 yılında %50'ye varacak. Bu nedenledir ki Ürdün Kralı Hüseyin, bir süre önce, "Başka bir nedenle değil ama, su için savaşa girebiliriz" demişti. Bu tehlikeyi uzaklaştırmak için Ürdün, yeni imkânlar arıyor. Ürdün Nehri'ni besleyen ana kaynak Yarmuk Nehri'nden daha fazla yararlanmak istiyor. Yarmuk, şimdilik engelsiz akan bir yerüstü suyu. Ürdün, bu nehir üzerinde Suriye ile birlikte Magarin yöresinde "Birlik Barajı" altında bir tesis yapımını son çare olarak görüyor.

Ürdünlü yetkililer, yeni barajın, Ürdün Vadisi'nde ekilmekte olan arazileri iki katına çıkaracağına; sanayi ve beledi hizmetler için gerekli ek suyu sağlayacağına inanıyorlar. Ancak bu hayırlı projenin barış ve istikrar kadar, İsrail'le sürtüşme ve savaş getirmesi de mümkün. Söz konusu proje yeni değil. Çok önceleri tartışılmıştı. Ama Golan Tepeleri'ni işgal ettiğinden beri Yarmuk Nehri'nin bir bölümü üzerinde egemenlik sağlayan İsrail, söz konusu baraj yapıldığı takdirde, doğrudan Yarmuk'tan, dolaylı olarak Ürdün Nehri'nden elde ettiği su miktarı azalacağı gerekçesiyle projeyi ısrarla engellemiştir. Had safhadaki ihtiyaç karşısında gecikmeyi göze alamayan Ürdün ve Suriye'nin kararlı tavrı karşısında taktik değiştiren İsrail, bu kez, barajın yapımına değil, olası etkisine tepki gösteriyor. Şimdiden eşitsiz oranda yararlandığı su miktarını sınırlarsa, barajı imha edebileceği tehdidinde bulunuyor. Ürdün'le İsrail arasında resmi diplomatik temas kesik olduğu için açık görüşmeler de yapılamıyor. Bir süre Amerikalıların arabuluculuğu ile yapılan gizli görüşmeler de sonuç vermedi. Bu tehdit ortamında, İsrail ile Ürdün ve Suriye arasında var olan gerginlik sürüyor.

ÜRDÜN-SURİYE SÜRTÜŞMESİ

Diğer yandan, "Birlik Barajı" projesinde birlik oldukları izlenimi veren Suriye ve Ürdün, perde gerisinde hiç de öyle değiller. Filistin konusunda 1985'te gerçekleşen Kral Hüseyin ve Yaser Arafat yakınlaşması, bölgede liderliğe oynayan Suriye'yi devre dışı bırakacağı endişesiyle Hafız Esad tarafından sabote edilmişti. Şubat 1985-Şubat 1986 arasında Suriye ajanları, birçok Ürdünlü diplomata suikastlar düzenleyerek, Hüseyin-Arafat paktını, kelimenin tam anlamıyla "öldürdüler".

Bu şantajın Ürdün'de bıraktığı acı izlerin üzerini, zaruretin getirdiği su ortaklığı belki örtbilirdi. Ama Suriye, bir yandan Ürdün ile "Birlik Barajı" projesi üzerinde anlaşma sağlarken, diğer yandan da Yarmuk üzerinde daha yukarlarda yedi küçük barajın yapımını planlıyor. Bu barajlar, Türkiye'nin Fırat'ı gemlemesi üzerine azalabilecek su miktarını, Yarmuk'un sularıyla telâfi etmek için düşünülüyor. Tabii o zaman, çoğu Suriye topraklarına çevrilen Yarmuk, ne Ürdün'ün acil ihtiyacını ne de daha aşağıda İsrail'in beklentisini karşılayacak. Anlaşılan, Suriye-Ürdün su ilişkilerinde "benlik", birlikten önce geliyor. Beklenen uzlaşmanın, **haya**l aleminden, **umut** alemine inmesi bile bir hayli zor görünüyor.

Tüm bu karmaşık sorunlara karşın, toplam maliyeti 400 milyon dolar civarında olacağı tahmin edilen Birlik Barajı'na yapacağı yüz milyonlarca dolarlık yatırım, barajın bitiminden itibaren Ürdün'e sadece beş yıllık bir nefes kazandırabilir. Barajla birlikte sona eren su kesintileri, dünyada en yüksek nüfus artış hızına sahip (yılda %3.8) ülkelerden biri olan Ürdün'de beş yıl sonra tekrar başlayacaktır.

Kısaca Ürdün, 1990'lı yılların ortasında güçlüğü, yüzyılın sonunda da tam bir su bunalımına düşebilir. Yaşam kaygısına düşen bir halk için barış, önem sıralamasında muhakkak ki ön sıralardaki yerini yitirecektir.

Fırat'ın sularının ileri yıllarda GAP nedeniyle azalmasına karşı sularını akılcı ve iktisatlı kullanma yollarına gitmezse, Suriye de susuzlukla boğuşmak zorunda kalacaktır. Su paylaşımında taraf olan her ülke, kendi zorluğunu bir ölçüde komşularına yansıtarak sorunu hafifletmek isteyecektir. Ancak, bu tavır da siyasal gerilimin artmasına neden olacaktır.

3. İSRAİL İLE FİLİSTİNLİLERİN SU KAVGASI

İsrail, daha az sanayileşmiş olan komşularından kişi başına en az dört katı daha fazla (günde 280 litre) su tüketiyor. General Moşe Dayan, daha 1974'te, İsrail için su o kadar önemlidir ki, "Biz 1967'de Araplarla savaşa biraz da gerekli su kaynaklarını güvenceye alabilmek için girdik" demiştir. Dayan'a göre Araplar, Ürdün (Şeria) Nehri'nin sularını kendilerine

çevirmek istiyorlardı. İşin ilginç yanı, şimdi Ürdün, aynı suçlamayı İsrail'e yöneltiyor.

Bu konudaki kararlılığını daha 1967 savaşıyla ortaya koyan İsrail'in, Golan Tepeleri'ni ve Ürdün Nehri'nin batı yakasını hala işgal altında tutmasının nedeni, Ürdün Nehri üzerindeki kontrolünü kaybetmemek istegidir. Çünkü yıllık su ihtiyacının %60'ını İsrail, bu nehirden karşılıyor.

Şimdiden kullandığı suyun önemli bir bölümünü arıtarak yeniden devreye sokan bölgedeki tek ülke olmasına rağmen, İsrail'in tüm kaynaklardan sağlayabildiği su, 2000 yılında ulusal gereksinimden %30 eksik olacaktır.

İsrail hâlâ kuruluşundaki romantik slogana bağlı kalarak "çölü yeşertmeye" çalışıyor. Eşitsiz oranlarda elde ettiği suyun %70'ini tarımda kullanıyor. Enerjisinin yaklaşık %17'sini de çıkardığı suyu ülkenin bir yöresinden diğerine pompalamakta harcıyor.

İsrail, işgalden sonra Filistinli Araplara —birkaç örnek dışında— inkâr ettiği kuyu açma hakkını şimdilerde kendisi kullanıyor. 1967 Savaşı öncesi var olan 300 sığ kuyuya ilaveten 40 adet derin kuyu açtı. Bu derin kuyulardan, güçlü motorlar, eski kuyulara oranla %40 daha fazla su basıyorlar.

Batı Yakasında kurulan kimi Yahudi yerleşmelerine su temin etmek amacıyla, derin kuyuların bir kısmı Filistinlilerin kullandığı pınarlara yakın açılmıştı. O yüzden, bu hayatî kaynakların bir bölümü kurudu. Tarımsal etkinlikler büyük ölçüde aksadı.

Gelişmiş İsrail için değeri artan su, çoğu tarımla uğraşan Filistinliler için bir varlık nedenidir. İsrail içme suyunun %40'ını işgal altında tuttuğu Batı Yakası ve Gazza Şeridi altındaki su rezervlerinden sağlıyor. Bu rezervler, yılda 600-700 milyon m³ suyun alındığı kaynaklar.

Durum, 650.000 Filistinlinin balık-istifi yaşadığı Gazza'da özellikle kritiktir. Çünkü akarsuyu olmayan yörenin yeraltı su rezervleri yılda 150 milyon m³ su çekimi yüzünden tümüyle tükenmeye yüz tutmuştur. Bu-raya başka yerlerden su getirmek gerekmektedir. İsrail, şimdilik bunu yapmamakta, suyu Filistinlilere karşı bir sindirme aracı olarak kullanmaktadır. Sonuçta, mevcut kaynaklardan fazla oranda su çekilmekte, tatlı suyun yerini tuzlu su almaktadır. Elde edilen su, içilebilir ve kullanılabilir olmaktan hızla çıkmaktadır.

İsrail'in işgal altında tuttuğu bütün Arap topraklarında var olan ya da yaratılan genel susuzluk, bir Filistin Devleti'nin kurulmasını olmasa

bile, yaşamasını maddeten imkânsız kılmaktadır. Ölü doğacak bir bebeği kim ister ki? Bu durum, Filistin-İsrail, Arap-Yahudi düşmanlığını daha bir biliyor, daha bir keskinleştiriyor.

Bu düşmanlık tabii ki taraflı. İşte çarpıcı bir örnek: İsrail'in sağcı partisi **Tsomet'in** amblemini taşıyan bir siyasal ilanda Yaser Arafat'ın tehditkâr bakışlı bir resminin altında şunlar yazıyor: "Judea ve Samaria'dan (Batı Yakası) İsrail'in çekilmesi, bu adamın sizin ve çocuklarınızın içtiği suyun niteliğini ve niceliğini belirleme kudretini kazanması demektir".

İsrail Hükümeti, işgal altındaki topraklarda yaşayan Filistinli Araplarla veya onların resmi temsilcisi olan Filistin Devleti yetkilileriyle adil bir su pazarlığına girmeyi kesinlikle reddediyor. Çünkü, bunu yaparsa, Batı Yakası'ndaki su kaynakları üzerindeki denetimini yitireceğine inanıyor. O zaman sahil kentleri ve o romantik slogan doğrultusunda "çölü yeşerten" kuzey ve orta kesimdeki tarım alanlarının tehlikeye gireceğini ileri sürüyor. Bu konuda sıkıştırıldığında, çölü yeşerttiği kadar, kızıla da boyayabileceğini ima ediyor.

İsrail, işgal altında tuttuğu yüm yörelerde, bölge halkının ihtiyaçlarını hiçe sayarak, mevcut su kapasitesinin %80'ini kullanıyor. Batı Yakası'nda bu oran %86'ya varıyor (1.9 milyar m³ suyun 1.7 milyar m³'ü). Değil yeni kuyu açmak, varolan kuyulardan Filistinlilerin çektikleri su miktarını sınırlıyor. Filistinlilerin tarla ve bahçelerini sulamak için yılda 200 imlyon m³ su aldıkları Ürdün Nehri ile olan bağlantıları da İsrail makamlarınca kesilmiş durumda.

Bu son derece eşitsiz ve haksız bölüşüm, içte ve dışta o kadar tepki yarattı ki, İsrail yönetimi, Filistinlilerin su açıklarını, sınırlı miktarlarda da olsa, açtığı derin kuyulardan karşılamaya başladı. Zaman zaman para da aldığı bu alışverişten Filistinliler tabii hiç memnun değiller. Nasıl olsunlar? Kendilerinin olan suyu, işgal kuvvetlerinden izinle, bazen parayla, rica-minnet alıyorlar. Birçok hukuk uzmanının görüşüyle, askeri işgal yasalarını çiğnemek demek olan bu düzenlemeyle, Filistinlilerin statüsü, sahiplikten, kiracılığa indirgenmiş oluyor.

Mevcut kaynakları her zorlayışında, olası bir savaşı biraz daha yaklaştırdığını bilen İsrail, yeni su kaynakları arıyor. Mesela Lübnan'la arasında oluşturduğu "güvenlik kuşağı"nın hemen kenarından akan ve Lübnanlılarca yeterince kullanılmayan Litani Nehri'nden yararlanmak için Lübnan makamlarıyla anlaşmaya çalışıyor.

Bir diğer proje de, içme suyu ihtiyacını karşılamak için Manavgat Çayı'nın sularını tankerlere veya dev plastik tüplere (tanklara) doldurarak,

denizden çekerek İsrail'e getirmek. Ama, bu doğrultuda yapılan hazırlıklar, Arap ülkelerinin büyük baskısı karşısında sonuçlandırılmadı.

İsrail, suyu, şakağına doğrutulmuş bir silah olarak görüyor. Bu yüzden, bölgede her ülkeden çok kullandığı su kaynaklarını korumak —ki bunu canını korumakla eşdeğer tutuyor— için dişine kadar silahlanıyor.

Bu silahlara nükleer silahlar dahil. Tabii bölgede siyasi egemenliği İsrail'e kaptırmak istemeyen Suriye ve Irak da aynı oranda silahlanıyorlar. Onlar da, İsrail'den geri kalmamak için kendilerini füzeler ve kimyasal silahlarla donatıyorlar.

Ortadoğu, dünyada benzeri olmayan biçimde bir silah deposu ve düşmanlıklar ortamı oluyor. Silah şakırtıları, aklın sesini bastırıyor. İnsan ve hakları, ordulara ve liderlerin demagojisine feda ediliyor. "Uzlaşma", ihanet sayılıyor. Demokrasi, uzak bir şarkı gibi özlemlerde kalıyor. Barış ise, çölde onu bırakacak bereketli bir yer bulamayan güvercin ağzındaki tohum gibi bölgeye yabancı. İçinde bulunduğumuz "Körfez Krizi" bu değerlendirmeyi bir kez daha doğruladı.

4. TÜRKİYE'NİN SULARI VE SORUNLARI

Türkiye, karlı dağları ve yeterli yağmurlarıyla, yerüstü ve yeraltı su kaynakları açısından oldukça talihli bir ülkedir. Ama bu bolluk ortamında susuzluk çeken kentleri, çok az bir bölümü sulanan tarım alanlarıyla, doğanın bu cömertliğinden gereği gibi yararlanamamaktadır. Bunun nedeni teknik ve mali donanım eksikliğidir. Bu eksiklik giderilmedikçe, doğal kaynakların, toplumsal servete dönüşmesi mümkün değildir. Türkiye artık bu kısır döngüyü kırmaya kararlıdır. Bugün, suyun zenginlik ve güç olduğunu anlamayan kalmamış gibidir. Binlerce yıldır boşa akıtılan bu doğal servet, artık Türkiye'nin kalkınma atılımının ana sermayesi olmak durumundadır. Olmalıdır.

Türkiye'de tüketilebilecek yerüstü su miktarı yılda 95 milyar m³ tür. Oysa fiili yıllık tüketim 24.6 milyar m³tür. Kullanılabilir yeraltı sularının yıllık hacmi 9.5 milyar m³tür. Fiili tüketim ise 5.1 m³tür. Ülkemizin 27.7 milyar hektar olan tarım arazisininin 25.3 milyon hektarı, sulanabilir niteliktedir. Bu miktarın, 8.5 milyon hektarının ekonomik olarak sulanabileceği saptanmıştır. Oysa, bu en verimli bölümün de ancak azami 3.773 milyon hektarı sulanmaktadır.

Elektrik üretimi alanında da su kaynaklarımızdan sadece %20 dolayında yararlanmaktayız. O yüzden, hâlâ enerji açığı bulunan yörelerimiz, kuru tarım yapıldığı için yoksulluk çeken binlerce köyümüz, ve bölgeler-arası dengesizliklerle boğuşan bir ekonomimiz var.

GAP DEVRİMİ

Bir zamanlar büyük uygarlıkları beslemiş olan mümbit güneydoğu ovalarının sonradan bakımsızlıktan kıraçlaşmış topraklarına yeniden hayat kazandırmanın kaçınılmazlığını anlayan Cumhuriyet hükümetleri, 1981 yılında GAP projesini başlattılar. Tamamı 30 yılda bitirilmesi planlanan bu dev projenin 13 ayrı ana biriminden en büyüğü olan Atatürk Barajı ve Hidroelektrik Santrali'nin yapımına ise 1983 yılında başlandı. 13 Ocak - 13 Şubat 1990 tarihleri arasında ilk su tutumu işlemi gerçekleştirilen Atatürk Barajı ve ona bağlı Urfa Tüneli'nin bitiminde 847.000 hektar arazi sulu tarıma açılacaktır. Elektrik üretiminin yıllık kapasitesi ise, 8.9 milyar kilowat/saat olacaktır. GAP'ın tüm birimleri bitince, 1.800.000 hektar tarım arazisi sulanabilecek ve yılda 22 milyar kilowat/saat hidroelektrik enerjisi elde edilecektir. Sözü edilen tarım alanı, neredeyse Doğu Almanya büyüklüğündedir.

GAP projesi, Türkiye'nin en büyük kapasiteye sahip olan iki akarsuyu, en yoksul yöresini zenginleştirmek için ehliştirmektedir. Fırat havzasından yılda ortalama 31.6 milyar m³ su akmaktadır. Dicle havzasından akan su miktarı, 23.3 milyar m³'tür. Sırasıyla, her iki havzanın, tüm akarsu potansiyelimize katkısı %17 ve %11.5'tir (toplam %28.5). Şimdi her ikisi, ortak projelerle, Türkiye'nin yoksul ve sorunlu doğusunu ihya etmek hatta ülkenin tarımsal üretimini ikiye katlamak için ehliştirilmektedir. Bütün beklentiler, Türkiye'nin bir türlü kıramadığı yoksulluk kısır çemberini artık kırabileceği doğrultusundadır. Ne var ki, Türkiye için bir sosyo-ekonomik girişim olan GAP, güney komşuları için ekonomik olduğu kadar siyasî bir sorundur.

Paylaşılamayan Sular

İhtirashlı GAP'nin sadece Atatürk Barajı gölünde birikecek su miktarı, 48-52 milyar m³ olarak planlanmıştır. Güney komşularımızın itirazlarına rağmen su tutulan bir ayda sadece 1.5, azami 2 milyar m³ su biriktirilmiştir. Bu, baraj kapasitesinin ancak %4'üdür.

Pennsylvania Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Başkanı Prof. Thomas Naff'ın hesaplarına göre, Türkiye, GAP'ın tüm baraj, hidroelektrik santrali ve sulama projelerini devreye soktuğunda, Suriye'inn Fırat'tan yararlanma oranı %40 azalabilecektir.

Fırat, Suriye'nin tarım alanlarının büyük bir bölümünü sulayıp, Tapka (Devrim) Barajı'nda elektrik ürettikten sonra Irak topraklarına giriyor. Prof. Naff, Suriye'nin topraklarına azalarak giren Fırat'a kendi artan tüketimini de eklemesiyle, Irak'a giden su miktarında %80 dolayında azalma olabileceğini ileri sürüyor. Bunlar oldukça abartılı rakamlar, ama,

GAP bütün birimleriyle devreye girince, güney sınırlarımızı aşan ve insanlık tarihine bir Mezopotamya uygarlığı armağan eden akarsuların sınırlarımızın ötesinde eski canlılıklarını yitirecekleri muhakkak. O yüzden her iki güney komşumuz, Türkiye'den bırakınız Fırat'ın şimdi kendilerine taşıdığı 500 m³ suyun aynı seviyede tutulmasını, daha da arttırılmasını istiyorlar. Nitekim, T.C. Başbakanı, Mayıs (1990) başında Bağdat'a yaptığı ziyarette, saniyede 700 m³lük bir taleple karşılaştı. Talep karşılanmadı, ama üç ülke arasında su pazarlığı sürdü. Üzerinde ısrar edilen miktar gerçekçi bulunmadığından Türkiye tarafından bir kez daha reddedildi.

Çelişkili İstekler

Suyun "hayat" olduğu bir gerçek. Binlerce yıldır engelsiz akan Fırat ve Dicle'nin, bölgenin hayat damarları olduğu da bir gerçek. Daha yüzyılımızın ilk çeyreğinde Anadolu yarımadası, Mazopotamya (Irak) ve Suriye, Osmanlı toprakları oldukları için, asırlarca ortak bir siyasal iradeye tabi olmuşlar. İhtiyaç da bugünkü kadar büyük olmadığından, önemli bir paylaşım sorunu çıkmamış. Ama bugün, Dünya savaşlarının, ulusçuluğun ve emperyalizmin böldüğü Ortadoğu'da farklı coğrafyalara, farklı siyasal iradeler egemen. Bu tarihsel bölüşümde Türkiye'nin payına su kaynakları düşmüş, Irak'a petrol. Suriye ise, her iki doğal kaynak açısından daha talihsiz. Bunda büyük ölçüde bu ülkeyi sırf siyasal çıkarları için yoktan var eden ve yapay sınırlar içine yerleştiren İngiliz ve Fransız emperyalizminin sorumluluğu var. Ama ne yapalım ki, tarihsel gerçekler, günün sorunlarına çözüm getirmiyorlar. Ortada giderek değer kazanan bir su yetersizliği sorunu var.

Her iki güney komşumuz, Fırat ve Dicle'yi ortak bir havzanın suları olarak görüyorlar. Bu havzanın ülkeleri olarak, gösterdikleri ihtiyaç oranında adı geçen akarsuların birleşik kapasitesinden yararlanmak istiyorlar. Oysa, Türkiye Fırat ve Dicle'yi, tekil havzaları olan ayrı ayrı akarsular olarak değerlendiriyor. Herbiri için ayrı bir kullanım planı ve düzenleme öngörüyor. Her iki güney komşunun "ortak kullanım", "engelsiz" ya da "gösterdikleri ihtiyaç oranında su alma" önerilerini kabul etmiyor. Kendi bağrından doğan bu suları, ortak değil, sınır aşan (transboundary water courses) akarsular olarak görüyor.

Bu konuda uluslararası hukuk da çok müphem. Yerleşik uluslararası hukuk geleneği, her ülkenin kendi sınırları içindeki sulara tam egemen olma hakkını tanıyor. Ancak, bunu yaparken, aynı sulardan yararlanan diğer ülkelere "kayda değer bir zarar vermemek" ilkesini de ortaya koyuyor. Ne var ki, bu "zararın" nasıl saptanacağı, kriterlerinin neler olduğu ve hangi otoritenin bu konuda yetkili olduğu açık değil. Bu durum-

da menba ülkesi olan ülkenin doğal bir avantajı var. Türkiye bir menba ülkesidir. Uluslararası hukuk, suyun akış yönünü izleyerek, "menba", "ara-havza" ve "mansap" (boşalma, ağız) ülkeleri zincirinde ilk halkaya bir tür "malsahipliği" hakkı tanımıştır. Diğerleri, "ömürboyu zilyet"tirler. Malsahibinin zilyetlere karşı ahlakî ve geleneksel yükümlülükleri vardır.

Tarihi ve insanî yükümlülüklerinin bilincinde olan T.C. Hükümeti, güney komşularına, onların hayat damarlarını kesmiyeceğini, Atatürk Barajı bitene kadar Fırat'tan saniyede 500 m³ su akıtacağını bildirmiştir. En yetkili makam aracılığıyla da suyu, bir siyasal baskı aracı olarak kullanmayacağını duyurmuştur.

Buna rağmen her iki güney komşumuz, GAP'ın ilerleyen aşamalarının kendilerine getirebileceği su kısıntısını öngörerek, dozunu giderek arttırdıkları ve uluslararası alana taşıdıkları bir kampanya ile, Türkiye'nin kendilerini haksız olarak susuzluğa mahkum ettiği (veya edeceği) iddiasını yaymaktadırlar. Hatta, Suriye şartları eşitlemek için, suya karşı terörizm kartını kullanmaktadır. İlişkiler gerginleşmekte, taraflar birbirlerine kuşku ile bakmaktadırlar. Kuşku silahlanmayı getirmekte, silahlanma kuşkuyu daha da arttırmaktadır. Nitekim, Türk Genel Kurmay'ı "tehlike"nin güneyden geldiği tezini benimsemiştir. Irak'ın önce İran'a, sonra Kuveyt'e saldırması, söz konusu "tez"in isabetini doğrulamaktadır.

5. FIRAT VE DICLE'NİN TALİPLERİ

Fırat ve Dicle'nin sahibi Türkiye ile, "zilyetleri" güney komşuları arasında bölüşüm konusunda doğan anlaşmazlığın, bir ekonomik bir de siyasal boyutu var. **Ekonomik açıdan**, sulanan ve sulanmak istenen yeni tarım arazilerinin niteliği ve kullanılan sulama teknikleri son derece önemlidir. Türkiye'nin GAP'ne yaptığı dev yatırımın (günde 2 milyar TL), bir bölümü, azami su tasarrufu sağlayacak sulama donanımına ayrılmıştır. Bu donanımın içinde, suları birikim yerinden sulanacak araziye fire vermeden nakledecek kapalı borular ve sızmayı önleyecek beton sulama kanalları bulunmaktadır. Sulama tekniği ise, suyu toprağa salmak biçiminde değil, yağmurlama sistemine dayanmaktadır. Bu sayede kaynaktan tarlaya kadar uzanan nakil işleminde eskiye oranla %60 su tasarrufu sağlanacaktır. Bu sistemden daha da gelişmiş olanı, bitki diplerine su damlatarak yapılan sulamadır. **Damlama** türü sulamada buharlaşma oranını azaltmak için ekim alanları plastik örtülerle de korunmaktadır. Bu yöntem bölgede sadece İsrail ve Ürdün'de kullanılmaktadır. Hatta Ürdün'e koruyucu plastik örtülerini Türkiye satmaktadır. Damlama tekniğiyle bir %20 oranında daha su tasarrufu yapılabilmektedir.

Ama görüyoruz ki güney komşularımızdaki sulama yöntemleri ve donanımı yüzyıllardır pek değişmemiştir. Büyük ölçüde açık toprak kanallarında, taşırma yöntemiyle sulama yapılmaktadır. Isısı yüksek ve kurak olan bu ülkelerde, kullanılan suyun çok büyük bir oranı işe yaramadan yok olup gitmektedir.

Bir diğer sorun da sulanan ve sulanmak istenen toprakların niteliği ve verimliliğidir. Artan nüfus baskısı ve yiyecek gereksinimi yüzünden güney komşularımız, yorgun, çölsü ve verimsiz toprakları sulamakta veya sulu tarıma açmak istemektedirler. Bu tutum büyük bir su israfına yol açmaktadır. Ama gerek Suriye, gerek Irak, niteliksiz arazilerin sulanmasını da acil ihtiyaç olarak göstermekte ve Türkiye'den o oranda su istemektedirler.

Türkiye'ye gelince: Bu ülkenin geniş sulanabilir tarım alanlarının, **verimli olarak sulanabilir** olan bölümü %33'tür. Oysa Türkiye bu en verimli bölümün bile ancak %22'sini sulamaktadır. GAP içinde Fırat'ın sularından yararlanmaya elverişli nitelikli toprakların yalnızca %59'u, yani 1.062.725 hektarın sulanması planlanmıştır.

Oysa sınırın öteki yakasında, Suriye'nin Fırat'tan **verimli olarak** sulayabileceği arazi miktarı yaklaşık 500,000 hektardır. Diğerleri **verimsiz** nitelikte alanlardır. Irak'taki durum da buna benzemektedir. Şu halde, değeri giderek artan ama miktarı yetersizleşen suların optimum ve akılcı kullanımı son derecede önem taşımaktadır. Güney komşularımızın yaptıkları gibi, sulama ve su kullanımı yöntemlerinde hiçbir yeniliğe gitmeden, su tasarrufu ilkelerine uymadan, "şu kadar suya ihtiyacım var, eldeki suyu buna göre paylaşalım" mantığı, Türkiye için kabul edilebilir olmaktan uzaktır. T.C. yönetimi, güney komşularına önce, elde ettikleri suyu en az fireyle ve en akılcı biçimde kullanmalarını, ondan sonra gerçekçi rakamlarla su talebinde bulunmalarını istemektedir. Bu tutum farklılığı sürdüğü müddetçe anlaşmanın mümkün olmadığı belirginleşmektedir.

Türkiye, güney komşularına israfa devam edecekleri su yerine yeni seçenekler sunmaktadır. Seyhan ve Ceyhan nehirlerinin içme suyu niteliğindeki sularını, Barış Suyu projesi adı altında teklif etmektedir. Paralı olan bu alışverişi, bedava suya tercih etmeyen güney komşularına, Türk makamları, yine bir doğal kaynak olan petrolü nasıl parayla satıyorlarsa, suyun da bir değeri olduğunu söylemektedirler.

Bir diğer teklif, ortak tarım ve tarıma dayalı sanayi komplekslerinin kurulmasıdır. Kurulan ve kurulmakta olan hidroelektrik santrallerinden elde edilen fazla enerjiyi satarak, onların enerji açığını kapatmak bir başka öneridir. Bu öneri bile büyük ölçüde enerji noksanı olan Suriye

tarafından iki yıl askıda tutulduktan sonra 1990 Martında olumlu karşılandı. Benzer bir anlaşma da Mayıs ayı başında Irak'la yapıldı. Bu, doğru yolda atılmış ilk adımlardan biridir. Gönül ister ki bunu başka işbirliği adımları izlesin. Ama yakın gelecek o kadar umutlu görünmüyor. Bölgede ve tüm Arap aleminde liderliğe oynayan gerek Suriye'nin, gerekse Irak'ın demir yumruklu önderlikleri, ekonominin ve toplum psikolojisinin "bam teli" olan su konusunda bir başka güce bağımlı olmak istemiyorlar. Bu durum, güçlü önderlik kavramıyla da çelişiyor. Bir zaaf görüntüsünün, azalan su miktarıyla belirginleşmesinin faturasını ödemek oldukça zor. Hele ekonomisi zaten zor durumda olan Suriye için bu durum daha da geçerli. Irak ise, Ortadoğu'nun "efendisi" olmak için kendi ulusal varlığını bile tehlikeye sokacak girişimler içinde.

SORUNUN SURIYE BOYUTU

Suriye'nin GAP'nin aşama aşama gelişmesine ve Fırat'ın sularının cıvılaşması olasılığına gösterdiği tepki çok hırçın. Başvurduğu karşı önlemler, komşularıyla sürtüşmeye ve gerilime yol açıyor. Ürdün ve İsrail'le olan çıkar çatışmasına Türkiye de ekleniyor. Suriye'nin bu konudaki son girişimi, kendi topraklarında doğup, Türkiye'nin Samandağı ilçesi yakınında Akdeniz'e dökülen Asi (ya da Orontes) Nehri üzerinde baraj yapma niyetini açıklaması.

Asi Nehri, Suriye'nin Lübnan sınırına yakın orta kesiminden çıkıyor, Humus (Homs) ve Hama yöresine hayat verdikten sonra, Hatay'ın bereket kaynağı Amik Ovası'nı suluyor. Amik Ovası, 1 milyon 193 bin dekar ekilebilir alana sahip. İklimin sıcak ve sulu tarımın mümkün olması nedeniyle Türkiye'nin zengin tarım alanlarından biri.

Şimdi Suriye, Fırat'ın sularının azalması olasılığına karşı Asi Nehri üzerine büyük bir baraj yaparak, onu bütünüyle denetimi altına almak istiyor. Bunun için uluslararası düzeyde verdiği ilanlarla maddi kaynak arıyor.

Fırat'ın kaynağında olan Türkiye'nin avantajlı durumunu dengelemek için Suriye'nin başvurduğu ikinci araç terörizm. Hafız el Asad yönetimi, terörizmi çok selektif, zamanlamasını ve dozunu iyi ayarlayarak kullanmakla ünlü. Başka bir deyişle, terörizmi bir siyaset yapma biçimi olarak benimsiyor ve eylemleri ya profesyonel gruplara ihale ediyor, ya gizli servis elemanları eliyle uygulatıyor. Ama her defasında arka planda kalıyor.

PKK ve benzer terörist örgütlerin ardında Suriye'nin desteğinin olduğunu artık bilmeyen yok. Peki niye? Suriye'nin ana su kaynağı Fırat. Tükettiği suyun %80'nini bu nehirden alıyor. Fırat'ın vanası Türk-

lerin elinde. Ortadoğu'da liderliğe oynayan Asad, Türkiye'ye su yüzünden bağımlı kalmayı göze alamıyor. Amacı doğrultusunda atacağı radikal adımlar, Türkiye'nin elinin vanaya uzanması karşısında engellenebilir. Gücsüz görünmek, diktatörlüğün özüne ve pozuna aykırıdır. Asad için güçsüzlüğün faturası ağır olabilir. Zaten daha şimdiden Şam'da evlerde sular öğleden sonra 2'den ertesi sabah 6'ya kadar kesiliyor. Elektrik kesintileri ise iç karartacak kadar sık. Daha fazlası halkı isyan ettirir.

Bu durumda Suriye yönetimi ne yapıyor? GAP alanı içindeki en yoğun etnik kümenin milliyetçilik duygularını alevlendiriyor. Kürt milliyetçiliğini silahlı propagandayla temsil etme rolünü üstlenen PKK'yı kullanıyor. Amacı GAP'ni sabote etmektir. Sabotaj eylemini maddeten yapmasa bile, onu bir "Kürt Sorunu" bağlamında pahalılaştırmak, geciktirmek ve Türkiye'ye karşı bir koz olarak kullanmak istemektedir.

Suriye'nin bir karşı kozu da, uzak menzilli balistik füzelerle güçlendirdiği silahlı kuvvetleridir. Rejimi de ayakta tutan askeri gücü, aksayan bir ekonomiye rağmen diri tutma gayreti, Suriye'yi Sovyetler Birliği'ne yaklaştırmıştır. Ortadoğu'da Sovyet çıkarlarını kollamak, Suriye için elde ettiği askeri güç karşılığında ödenebilir bir bedel olmuştur. Yaşadığımız Körfez Krizi içinde Suriye'nin ABD ve Batı'ya yaklaşması, Asad yönetimini azalan Sovyet yardımı durumunda bile ayakta tutabilir. Ne var ki, Suriye'nin gücünü arttırma çabaları, onu Türkiye, Irak, Ürdün ve İsrail gibi komşu ülkelerle karşı karşıya getirecektir.

6. TÜRKİYE'NİN ETRAFINDA DARALAN ÇEMBER: SORUNUN IRAK BOYUTU

Irak, İran'la arasında sekiz yıl süren zorlu ve yıpratıcı savaştan sonra da silahlanmasını hızla sürdürdü. Irak yönetimi, kendisini, dışardaki düşmanları İran, İsrail ve Suriye'ye; içerde de, ayrılıkçı Kürt azınlığa karşı koruyabilmek için, tahrip gücü yüksek silah sistemlerine sahip olmanın gereğini savundu. Ama, bir süre önce bu silahların, Irak'ın Arap aleminin önderliğini elde etme arayışının araçları olduğu açığa çıktı.

Kuveyt baskını, Irak'ın geliştirdiği kimyasal başlıklı füzelere, nükleer başlıklar, yörüngeye casus uydular yerleştirme teknolojisini de ekleme çabasının ne denli tehlikeler taşıdığını gözler önüne serdi. Dünyaya bir anda karıştı. Şu anda Irak'ın elinde 280 km. menzilli SCUD B; 680 km. menzilli El-Hüseyin; 900 km. menzilli El Abbas ve Arjantin'le birlikte geliştirdiği 800 km. menzilli BADR 200 (veya Kondor 2) füzeleri var. Bu füzelerle İran'ı, İsrail'i, Suriye'yi vurabileceği gibi, Türkiye'yi de vurabilir. Nükleer silah geliştirebilirse, bölgede büyük bir

yaptırım gücü elde edebilir. Bu alanda sonuca hızla yaklaştığı bildiriliyor.

Hem Suriye, hem Irak, Ortadoğu'da ordularını ve silah donanımlarını kuvvetlendirerek güçlü olmak istiyorlar. Irak, bu çabayı yüksek petrol gelirlerine dayanarak yapıyor. Suriye, Sovyet desteğine dayanıyor. Her ikisinin hedefi de İsrail'in nükleer kapasitesiyle ve ileri teknolojisiyle elde ettiği üstünlüğü dengelemek ve Arap aleminde önder konumuna gelmek.

Bütün bu gelişmeleri dikkat ve endişe ile izleyen Türkiye, büyük ve hantal bir ordu besliyor. Derleyebildiği sermayeyi, GAP gibi büyük projelere yatırarak, geleceğini askeri güçle değil, ekonomik çözümlerle güvenceye almak istiyor. Uzun vadeli ekonomik çözüm, tabii ki kısa vadeli askeri güçten daha kalıcı ve sonuç alıcı. Ama komşularının kısa vadede artan askeri güçlerini, Türkiye'nin ekonomik geleceğine ipotek koymak için fiilen veya bir tehdit ögesi olarak kullanma olasılığı Türk Hükümeti'ni kaygılandırıyor. Ekonomiye tahsis edilmek istenen kaynakların bir bölümü daha askeri harcamalara kaydırılıyor. Türkiye de füze yapımına hız veriyor. Uydu yapımı hazırlıklarına başlanıyor.

Silahın, silahlanmanın ve saldırganlığın giderek arttığı Ortadoğu'da, sürtüşmelerin çıkardığı kıvılcımların yol açacağı patlamaların muhtemel çapı her gün biraz daha büyüyor. Artık Ortadoğu'da "suyla oynamak", tıpkı petrolle oynamak gibi ateşle oynamaktan daha tehlikeli... Irak, hem Türkiye'ye, hem Suriye'ye özellikle Fırat'ın sularıyla oynamaları için sinyaller gönderiyor. Bu sinyallerin ne anlama geldiği, Kuveyt'e petrol konusunda yaptığı uyarılardan sonra giriştiği askeri harekâtla daha iyi anlaşıldı.

Irak'ın şu anda kayda değer bir su sorunu olmamakla birlikte geleceğe ilişkin kaygıları var. Kaygılarından ilki, GAP sisteminin bitimiyle Türkiye'nin Fırat'ın sularını azaltması durumunda Suriye'nin takınacağı tavır. Bağdat, Suriye'nin bu mazereti kullanarak kendisine azalma oranından çok daha az su vereceğinden endişe duyuyor. Nitekim, Suriye 1975 yılında Fırat üzerinde yaptığı Tapka (Devrim) adlı barajda su tutmaya başlayınca, Irak büyük bir dara düşmüş ve iki ülke savaşın eşliğinden kıl payı dönmüşlerdi. Baas Partisi'nin bölünmesinden sonra önce rakip, sonra düşman olan iki ülke arasında kuşkuları besleyen temel nedenlerden biri aralarında su bölüşümü konusunda hiçbir anlaşmanın olmaması.

Irak'ı tedirgin eden sadece Fırat'ın Türkiye sınırında kısılan sularının, Suriye sınırında kendisine damlayarak gelmesi değil. GAP'nin ilerleyen aşamalarında Dicle Nehri de üç barajla taçlanacak. Batman, Dicle ve Kralkızı Barajları, Türkiye için GAP tacının elmasları olduğu kadar,

Dicle'den şimdiki dek engelsiz yararlanan Irak için iç karartıcı birer engel.

TÜRKİYE'NİN BAKIŞ AÇISI

Artık Türkiye'nin önünde siyasal birliği, ekonomik gelişmesi ve istikrarı açısından net bir denklem belirginleşmiş bulunmaktadır. Ya Türkiye, GAP'ni tüm birimleriyle en kısa sürede bitirecek ve kanayan "DOĞU SORUNU"nun çözümü için gerekli ekonomik girdileri sağlayacaktır. Ya da değerli su kaynaklarını cömertçe harcayarak, güney komşularıyla olası bir çatışmadan veya çatışma tehdidinden uzak duracaktır. Bu durumda, ulusal birliğini koruması güçleşecek ve yoksulluk kısır çemberini kıramayacaktır.

Görünen odur ki, birinci seçeneği tercih etmek Türkiye açısından çok daha hayati önemdedir. Ekonomik gelişmesini ve siyasal birliğini güvenceye almış bir ülke, dış tehditlere karşı çok daha güçlü olacaktır. Ayrıca geliştirdiği ekonomik imkânları komşularına sunabilecektir. Türkiye tarih boyunca yeterince yararlanmadığı su kaynaklarından şimdi hakkı oranında yararlanmak istemektedir. Bunun için tarihinin en büyük yatırımını yapmaktadır. Vazgeçmesi düşünülemez.

Bu gerçeklere rağmen Ortadoğu'da, güney komşularımızın başını çektikleri bir hareketle Türkiye'nin karşısına su konusunda bir Arap "lobisi" çıkarılmak isteniyor. Asad, Mübarek yakınlaşması; Saddam'ın karşılık görmese de Asad'ı Kuveyt işgali öncesinde Bağdat'ta Arap zirvesine çağırması, eski düşmanların bile ortak konularda iş ve güç birliği yapabilecekleri doğrultusunda ipuçları veriyor.

Bir Arap cephesi ile karşı karşıya kalan Türkiye, ister istemez İsrail'e yaklaşacak ve Arap komşularıyla uç vermeye başlayan farklılıklar uçurlara dönüşebilecektir. Bu konuda oluşmaya başlayan katı Arap tavırını, 19 Mayıs 1990 tarihli gazeteler Ankara'daki Suriye Büyükelçisinin ağzından duyurmaktadırlar:

Türkiye'nin İsrail'e içme suyu satma olgusunu eleştiren Büyükelçiye, satılması düşünülen suyun Fırat ve Dicle'nin değil, Seyhan, Ceyhan ve Manavgat akarsularından sağlanacağını hatırlatılması üzerine, Suriye Büyükelçisi, "Karadenizden de gelse, su sudur" karşılığını vermiştir (Milliyet). Yeter ki Yahudilere satılmasın...

7. MISIR'IN NİL SAVAŞI

Dünyada hiçbir ülke, Mısır'ın Nil'e olduğu kadar varlığı için tek bir su kaynağına muhtaç değildir. "Mısır, Nil'in hediyesidir" sözü boşuna

söylenmemiştir. Mısır Nil'in hediyesidir ama, Nil Mısır'a ait değildir, sadece "zilyetliğinde"dir. Bu nehri besleyen iki ana kaynak, Mısır'ın dışındaki ülkelerdedir. Menba veya ara-havza konumundaki Etiyopya (eski Habeşistan), Sudan, Uganda, Kenya, Tanzania, Zaire, Rwanda ve Brundi artık yağmur suyuna olan bağımlılıklarına son vermek ve topraklarındaki su kaynaklarından sulama şebekeleri üretmek istiyorlar. Özellikle, Mısır'a giren Nil sularının %80'ini sağlayan Mavi Nil ve Atbara'yı denetleyen Etiyopya ile, Beyaz Nil'i denetleyen Uganda ve Sudan'ın, topraklarından doğan veya geçen bu sulara gem vurma planları var. Bu girişimler, Mısırlılara korkulu rüyalar gördürüyor.

Etiyopya hiçbir zaman ne mansap ülkesi Mısır, ne de bir ara havza ülkesi olan Sudan ile Nil'in sularının ortak kullanımı veya paylaşımı konusunda yasal bir anlaşma yapmaya yanaşmadı. Tam tersine, Etiyopya, doğal kaynaklarını istediği biçimde kullanmakta özgür olduğunu ve bu konuda hiçbir sınırlama kabul etmeyeceğini sık sık yineledi.

Şimdilerde Etiyopya Hükümeti, artık verimliliği kalmamış olan Welaga yöresi yaylalarından 1.5 milyon köylüyü ülkenin verimli batı bölgesine yerleştiriyor. Yeni yerleşenlerin işledikleri tarlaların sulama ihtiyacını karşılamak için Mavi Nil'in sularının %39'unu bu yöreye çevirmeye hazırlanıyor. Bunun için İsraili uzmanların yardımıyla, Mavi Nil'in yatağına bir baraj yapmayı planlıyor. Tabii, bu proje Mısır'da savaş rüzgarları estiriyor. Nitekim eski Mısır Dışişleri Bakanı Butros Ghali, "Bölgemizdeki gelecek savaşın nedeni siyasal değil, Nil'in suları olacaktır" demekten kendini alamamıştır. Oysa Mısır, çatışmaların sert, ideolojilerin radikal olduğu Arap aleminde bir itidal ve uzlaşma odağı olarak ün yapmıştır.

Nüfus Bombası

Mısır'ın en büyük sorunlarından biri aşırı nüfus artışıdır. Her dokuz ayda bir, Mısır'ın nüfusu 1 milyon artıyor. Bugün 55 milyona yaklaşan ülke nüfusu, 2000 yılına dek 70 milyon; 2020 yılında ise 110 milyon olacaktır. Bütün bu insanlar, Nil'in iki kenarını izleyerek uzanan ortalama genişliği 10 km. olan dar yeşil şeritte, her türlü doğal kaynak üzerinde giderek keskinleşen bir rekabeti sürdürerek yaşıyorlar. Yaşayacaklar.

Zaten hızla artan nüfusun tüketim baskısı altında olan Nil, 1980-1988 yılları arasında Orta Afrika'da yaşanan kuraklık yüzünden, 1988 yazında, yüzyıllardır bilinen en düşük seviyesinde aktı. Turizmin ana kollarından biri olan alçak nehir gezi tekneleri bile karaya oturdular. Büyük Asuan Barajı ardındaki Nasır Gölü, normal seviyesininin 150 metre altına indi. Mil ve tortudan işlemez hale gelen bazı hidroelektrik tribünleri, durdu-

ruldukları için, Kahire'ye kesintili elektrik verilmeye başlandı. Zaten "serada" büyüyen Mısır sanayii, başgösteren enerji noksanı yüzünden darboğaza düştü.

Yüzde 97'si çöl olan ve hemen hemen hiç yağmur yağmayan Mısır'da, insanlar, dünyanın bu en uzun nehrine (7138 km.), içme, kullanma, elektrik enerjisi ve taşımacılık alanında muhtaçlar. Daha 20 yıl öncesine kadar Mısır'ın yiyecek üretimi kendine yetecek düzeydeydi. 1971'den 1985'e kadar olan dönemde kişi başına düşen tahıl üretimi %18 azaldı. Bunun nedeni sadece nüfus artışı değil. Çevre sorunları da rol oynadı. Çoğu çöl olan Mısır'ın ulusal topraklarının sadece %3.6'sında ekim yapılabilir. Taşırma yöntemiyle yapılan tarım sonunda 1982'ye varıldığında, sulanan arazinin yarısı aşırı tuzlanmadan verimsizleşmişti. Geri kalan tarım alanlarını bekleyen akıbet de budur.

Toprağın niteliğinin bozulması nedeniyle yıllık ürün miktarında %10 azalma olmuştur. Bir diğer %8 azalma da, çölün tarım alanlarını istila etmesi sonucu olmuştur.

Her ne kadar su krizi 1988 Ağustosunda Nil'in yükselmesiyle geçici olarak giderilmişse de, artık Mısır yönetimi, su ve sudan elde edilen enerji tüketiminde eski savurganlık alışkanlığını ciddi biçimde dönüştürmek niyetindedir. Bu yönde somut adımlar da atılmıştır. Çok elektrik kullanan için birim fiyat dört kat arttırılmıştır. Ama yoksullar için elektrik fiyatı devletçe desteklenmektedir —tıpkı ekmek, ve fasulyenin fiyatı gibi—. Çünkü canından başka yitirecek birşeyi olmayan Mısır'ın yoksulları, sözü edilen kalemlerdeki her artış için sokaklara dökülmekte, can alıp, can vermektedirler. Bu yüzden temel yiyecek ve hizmetlerin bedeli ekonomik olarak değil, siyasal olarak belirlenmektedir. Ama, her yıl bir buçuk milyon artan nüfus ve geometrik olarak artan yoksul kitlenin talep baskısı karşısında, Mısır ekonomisinin Amerika'nın cömert desteğine rağmen fazla dayanması mümkün değildir. Mısır, şimdiden gıda maddelerinin %50'den fazlasını ithal etmektedir. Artan gıda ihtiyacının nasıl karşılanacağı sorusu, yöneticilere soğuk terler döktürmektedir.

Mısır Hükümeti, su tüketimini elden geldiğinde kısmak için eğitim ve propaganda kampanyaları düzenlemektedir. Su tasarrufu bir ahlak kuralı, bir sosyal terbiye olarak yaşama geçirilmeye çalışılıyor. Bu durumu Mısır Su Kaynakları Merkezi Başkanı Mahmut Abu Zeyd "bir ölüm kalım meselesi" olarak yorumluyor.

Ne kadar tasarruf yapılırsa yapılsın, eğer Sudan ve Etiyopya, Nil'in sularının %80'ini sağlayan topraklarındaki akarsu kolları üzerinde tesisler yaparlarsa, Mısır ölmese de can çekişmeye başlar. Bu bir savaş sebebi olabilir. Bu savaşın içerde mi (içsavaş), dışarda mı önce çıkacağı pek

önemli değil. Her ikisinin de olması bir zaman meselesidir. Su ve nüfus Ortadoğu'nun ateş ve barutudur. Zaman ise bu bombanın fitili. Ortadoğu'da fitil giderek kısalıyor...

8. BİTİRİRKEN

Tevrat'ta bile sözü edilen su savaşlarının, gerektiğinde kumla aptes alınan Ortadoğu'da yeniden patlak vermesi hiç de uzak bir olasılık değil. İyiniyet ve sağduyu, barışçı çözümlere can veremez de, bölgede yeteri kadar var olan savaş çığırtkanlarına yenik düşerse, giderek yetersizleşen su, belki bir ölüm aracı olacak.

Ortadoğu'da artık ihtilaf kıvılcımlarını, bol olan petrolden çok suyun alevlendireceği söyleniyor. Ateşe suyla gitmek daha tehlikeli görülüyor. Bölgeyi kana ve ateşe bulayacak bir su savaşını önlemenin yollarını uzmanlar şöyle tanımlıyor:

1 — Yüksek nüfus artışı derhal durdurulmalı ve denetim altında tutulmalıdır. Aksi halde her türlü tasarruf ve modernleştirme işlemleri otuz yıl sonra sıfırlanacaktır.

2 — Evde ve işyerinde su kullanımı yöntemleri ve sulama teknikleri, azami tasarrufu sağlayacak biçimde bir ahlâk kuralı ve sosyal terbiye olarak hayata geçirilmelidir.

3 — Susuzluğa, sıcağa ve soğuğa dayanıklı tohum ve bitki türlerinin geliştirilmesi için yürütülen araştırmaların hızlandırılması gerekmektedir.

4 — Deniz suyunun tez elden tuzdan arıtılması için yapılan bilimsel deneylerin sonuçlandırılması ve bu konuda en ucuz yöntemin bulunması elzemdir.

5 — Mevcut su kaynaklarından sonuna kadar yararlanılması ve "sahipler"le (menba ülkeleriyle), "zilyetler" (ara-havza ve mansap ülkeleri) arasında en az sürtüşmeyle paylaşılması için gerekli ölçütlerin ve karar yetkisi olan yasal otoritelerin oluşturulması kaçınılmazdır. Anlaşma olmazsa barış, barış olmayınca yaşam olmayacaktır.

Bu önlemler alınırrsa, su, giderek sürüklendiği savaş nedeni olma konumundan çıkar ve yine yaşam, barış ve işbirliği aracı olur. Türkiye, yönetimiyle ve halkıyla buna içten inanmaktadır.

9. AN ENGLISH SUMMARY: POLITICS OF WATER

The expression "playing with fire" which denotes danger has recently been replaced by "playing with water" in the Middle East (ME). It is

not inconceivable that a major future interstate conflict in the ME might arise not from the region's most plentiful resource, oil, but from its scarcest, water. Long after oil deposits run dry, competition for water will continue at an increasing rate. Today with rising human numbers, needs and rising aspirations, the scope for confrontation over water is growing faster than ever.

Of 214 first-order river systems around the world, 155 are shared by 2 countries and 59 by 3-12 countries. Already these major rivers support 40% of the world's population. About two-thirds of these people are located in developing countries, which often have fewer per capita water resources than do developed countries.

Tensions and violence over water —use rights and river— diversion projects have already erupted in the river basins of Mekong, which is shared by Laos, Thailand, Cambodia, and Vietnam; the Parana, which is shared by Brasil and Argentina; the Lauca, which is shared by Bolivia and Chile; and the Medjerda, which is shared by Tunisia and Libya.

Similar tensions are brewing in the ME. One example is the conflict over the Nile. No other nation on earth is more dependent on a single resource than Egypt is upon this river. Yet Ethiopia, which controls the Blue Nile tributary —the source of about 80% of Nile's water entering Egypt— plans to divert a substantial portion (up to 39%) of the river's waters before they flow out of Ethiopian territory. The prospect triggers alarms in Egypt.

Just like Ethiopia, other countries within the Nile's drainage system, Sudan, Uganda, Kenya, Tanzania, Zaire, Rwanda and Brundi are shifting from dependence on rainwater to reliance on irrigation systems for their croplands. This, ofcourse, is a development that evokes nightmares in Cairo. Butros Ghali, the Egyptian Foreign Minister in 1985 is noted to have said "The next war in our region will be over the waters of the Nile, not over politics..."

Another source of conflict in the ME is the Jordan Valley. Water further exacerbates the already existing political tension between Israel and its Arab neighbors. Jordan and Israel are both using up their known water reserves about 15% faster every year than the reserves can be replenished. Jordan's proposal to build a 400 million dollar "unity" dam with Syria on the Yarmuk River has stalled over demands by Israel, which controls a small portion of land abutting the river. For the last two years Israel and Jordan have been holding secret talks (Newsweek Feb. 12, 1990), brokered by the U.S., on another dispute over access to the waters of the Jordan River. However, the opinion of the observers is

that similar talks in the past have been bogged down even in less important issues.

As stated by General Moshe Dayan, one of the reasons why Israel went to war in 1967 with Syria and Jordan was because these countries were trying to divert the Jordan River. Israel still occupies the Golan Heights and the West Bank in part because it wishes to safeguard its access to the river's water. While Israel receives about 60% of its water from the Jordan River, only 3% of the river's basin lies within the country's pre-1967 territory. However, Jordan also seeks a greater share of the river's water. By the year 2000, Jordan's water needs may exceed supply by 20%. Yet Israel, which already recycles an exceptional share of its water resources, could face deficits as high as 30%. The river provides about 60% of Israel's water and 75% of Jordan's. By 1995, both countries will have developed their renewable sources of water. Then competition will grow keener.

For Palestinians living under Israeli occupation, water shortages are not so much a function of nature as of politics. Although the West Bank is the source of 600-700 million m³ (mcm) of water annually, Israel has limited West Bank residents to one fifth of that amount, stunting agriculture and retarding development (The Christian Science Monitor, March 14, 1990).

The situation is worse in the Gaza Strip, where population growth has overtaxed water supplies at an alarming rate. Underground aquifers in Gaza are capable of providing up to 60 mcm of renewable water each year for Gaza's 650,000 inhabitants. But 150 mcm are now being pumped annually, lowering the water table and causing seepage of salty sea water into the aquifer. Under these circumstances, the political and economic viability of a state now demanded by West Bank and Gaza Arabs seems to be at stake. On the other side of the madallion the issue of water has become a potent tool in the hands of Jewish conservatives opposed to relinquishing the occupied territories.

Another source of friction in the ME is the waters of Euphrates and Tigris, the lifeblood of Mesopotamia. Both rivers are born in Turkey. Euphrates basin has an annual flow of 31.6 billion m³. Tigris has 21.3 billion m³. The contribution of both rivers to the total surface-water output of Turkey is 17% and 11.5% respectively (altogether 28.5%).

Turkey views these water resources as the most valuable input of her development scheme. With the ambitious South East Anatolia Project (GAP) Turkey aims to achieve two things:

1 — To enhance her insufficient development drastically by increasing her agricultural and energy output. In order to accomplish this end she aims to build a viable agro-industrial infrastructure and compensate for the non-existent remittances of what nature has been so parsimonious in supplying: oil.

2 — The South East region of Turkey is poor. This poverty aggravates the ethnic sensitivity prevalent in the region. The Turkish Government aims at reducing discontent in the areas where ethnic diversity is dense. An almost crystal-clear equation has emerged before the Turkish administration: It has either to develop the impoverished and troubled East and put an end to regional imbalances and social dislocations or struggle with a lower growth rate and face depletion of resources spent on curbing terrorism.

Following the completion of the Atatürk Dam and the Urfa irrigation tunnel, 874,000 hectares of land will be irrigated. An additional 8.9 billion kw/h of hydroelectric energy will be produced annually. When all units of GAP is completed, energy production will reach to a colossal amount of 22 billion kw/h. The amount of irrigated farmlands will be 1,800,000 hectares. This is almost equal to the size of East Germany.

What is related here is one side of the story - the happy side... On the other side is Syria and Iraq who have twice edged towards hostilities in the 1970s and 1980s over the Euphrates. Besides being political rivals, the two beneficiaries of Euphrates have no water sharing agreement among themselves. So both see it more opportune to force Turkey into a final and definitive agreement on quantities which they will determine. Turkey does not want to commit herself to such a legal constraint, because international law acknowledges the absolute sovereignty of nations over the resources they control. As being the "source" country, however, notwithstanding her sovereignty rights, Turkey accepts her historical, political and humanitarian responsibility of not inflicting "considerable harm" to the downstream beneficiaries. This attitude is totally in line with the terms of international conventions such as the Helsinki Rules of 1966 and the United Nations convention of 1972.

Both Iraq and Syria are worried about the possibility of decreasing water supply after the completion of the whole GAP system. Especially Iraq is doubly concerned, for Syria may reflect her loss disproportionately to the Iraqi territory. The answer that Turkey gives to alleviate her neighbors' worries is not false promises of water "as much as they want", but rather water conservation through rational and optimal use of available quantities. Then there will be "enough water in the Euphrates for all

three countries" as one of world's foremost water experts Prof. Thomas Naff, from Pennsylvania University propounds.

In fact majority of farmers of both Syria Iraq exercise surface irrigation through unlined canals. This kind of saturation irrigation may cause 60% water loss. Turkey is investing a lot of money into concrete booms and cross pipes and sprinkler systems in order to avoid this loss. A more modern technique is the dripping system which saves another 20% (altogether 80%). This technique is used in Jordan and Israel where water is less available.

Turkish experts defend Turkey's position on the grounds that, Syria and Iraq are receiving plenty of water but squandering most of it through traditional and irrational irrigation methods. Moreover, irrigating unfertile lands that yield uneconomic amounts of crops is another loss. "Hence, both of her neighbors must improve their ways and means of water consumption, then they must come to negotiate for an agreement based on need and equity".

What is to be Done?

Experts attribute the gathering water crisis primarily to the pressures of population growth which have stretched primarily to the pressures of population growth which have stretched available resources to the breaking point. Unless population growth rates now averaging 3% in the ME, are curbed, excess population will wipe out all projected gains in water development and conservation within 30 years. If conservation efforts falter, with increasing contribution of urbanization and industrialization the crisis could come much sooner.

Worsening water shortages are also a function of climatic changes that have intensified draught cycles, and of inefficient water management. In Saudi Arabia, for example, irrigation for growing wheat, which the country could import far more inexpensively (app. 9 times cheaper), could deplete the underground aquifers within 20 years. These aquifers are the source of 90% of the Saudi kingdom's water.

Regional politics also contributes to the growing water problem, as the nations that share the region's main river systems have been unable to rise above historic rivalries to cooperate in the development and allocation of precious water supplies.

Setting aside grandiose or uncommonly imaginative schemes like towing icebergs to the Arabian peninsula from the south-pole or building multi-billion man made rivers to utilize nonrenewable fossil water of

underground aquifers without knowing exactly when they will be depleted, surface waters must totally be exploited. Not all the water available is captured. Vast amounts of water from the mountains of Turkey for example, simply run out to sea each year. In fact, Turkey utilizes only one quarter of her surface waters and half of her underground waters. Once harnessed, these resources can be allocated to the use of both her immediate neighbors and other countries in need of quality water, hydroelectric energy and foodstuffs.

For the Foreseeable future, experts warn there is no easy panacea dealing with the impending water shortage. Desalinating sea water for mass irrigation will remain prohibitively expensive until the technology is advanced and energy costs are lowered by breakthroughs in solar energy or nuclear fusion.

Improved irrigation methods and networks must be put into service. More water-efficient and draught-resistant crops must be enhanced. Research in this Field is not keeping pace with growing food demands.

In synopsis, unless population growth is curbed, traditional irrigated agriculture restricted, and conservation efforts dramatically expanded, the supply and demand lines on the ME water graph could soon cross, with politically unpleasant consequences.

On the shiny side of the madallion, however, the incipient water crisis could serve as a catalyst for political cooperation, spurring the rival nations of the ME to find ways to develop and share common water resources. If the water is the shortest route to conflict in a region already beset by old feuds and now armed to the hilt with sophisticated weapons, it could also prove to be the best way to peace and cooperation.

Turkey has also proposed a bold and ambitious Peace Pipeline project with the view that, a common necessity for life may unite even politically rival countries by creating a vested interest in the same water supply system. Because a prolonged water shortage, experts predict, will cause deterioration of water quality, dramatic reductions in living standards, the loss of food security, huge food import that lead to crushing foreign debts, and of course political instability within and among states.

Against this bleak picture Turkey offers 6 million m³ of quality water daily through the Peace Pipeline that will extent from Syria, Iraq and Jordan to the parched sands of the Saudi and Gulf-state deserts. The plan calls for construction of an underground conduit of concrete pipes 13 feet in diameter. These pipes will carry the waters of the Seyhan and Ceyhan Rivers to the demanding MERN countries.

Yet if the money is found for this and other projects, success will demand political cooperation and good-will between Turks and Arabs, Arabs and Jews and Arabs and Arabs. Trust and good will seems to be the rarest element in the Middle East, scarcer than money, scarcer even than water.